

УДК 81'374 : 165

ШЛЯХИ МАНІФЕСТАЦІЇ МОВНОГО КОНДЕНСОВАНОГО ЗНАННЯ

Бялик В. Д.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Стаття присвячена епістемічним аспектам дослідження мовних явищ. Словотвірні патерни лексичних скорочень розглядаються як засоби репрезентації особливого типу мовного знання, а саме кондесованого знання як концентрації смислів у процесі згортання словотвірної структури.

Ключові слова: скорочення, аббревіатура, словотвірна структура, мовне знання, кондесоване знання.

Статья посвящена эпистемическим аспектам исследования языковых явлений. Словообразовательные паттерны лексических сокращений рассматриваются как средства репрезентации особого рода языкового знания, а именно конденсированного знания как концентрации смыслов в процессе сворачивания словообразовательной структуры.

Ключевые слова: сокращение, аббревиатура, словообразовательная структура, языковое знание, конденсированное знание.

The article considers the epistemic aspects of language phenomena study. The word-formation patterns of lexical shortening are viewed as a means of representation of a special type of linguistic knowledge – condensed knowledge as a sense concentration in the process of word-formation structure reduction.

Key words: shortening, abbreviation, word-formation structure, linguistic knowledge, condensed knowledge.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Скорочення відображають тенденцію до раціоналізації мови, до економії мовних зусиль. Скорочення слів – це не стільки метод формування нових слів внаслідок зрощення, скільки зміна старих без спотворення значення і, таким чином, модифікація знакової форми упакування мовного знання. Скорочення як мовне явище простежується ще до перших абеток (як, наприклад, піктографічне письмо), у вигляді різних позначень узагальнювального типу (скорочення у вигляді римських та арабських цифр), титлів у слов'янських мовах, коли титли замінювали букву або склад.

Строкатість та численність типів аббревіатур (серед яких вирізняються різного виду скорочення: усікання, зрощення тощо), специфіка їх семантики, а саме еквівалентність у семантиці вихідних, похідних найменувань, – все це виявилось причиною різноманітних підходів до явища аббревіації, різних визначень її меж та різних класифікацій.

На сучасному етапі розвитку науки про мову аббревіація розглядається як складна система, структура якої обумовлена певним інвентарем структурних елементів (аббревіаційних складів, ініціалів – букв і звуків) і правилами їх побудови [3, с. 42]. У процесуальному аспекті аббревіація є таким процесом творення нових одиниць, вторинної номінації зі статусом слова, який полягає в усіканні будь-яких лінійних частин джерела мотивації та який призводить в результаті до появи такого слова, що за своєю формою відображає певну частину або частини компонентів вихідної, мотиваційної одиниці і водночас містить частину нового знання. Скорочення тлумачиться, в

першу чергу, як зрощення. З іншого боку, скорочення недостатньо висвітлено в лінгвістичній літературі як засіб репрезентації мовного компресованого чи конденсованого знання. Для повної форми слова чи словосполучення, які прийняли скорочений вигляд, обов'язковими є висока частотність та популярність вживання чи навіть складність структури. Більшість скорочень, якими ми вживаємо, утворені від повних аналогій, котрі добре відомі мовцям.

Конденсоване знання тлумачиться як концентрація смислів у процесі згортання словотвірної структури. Воно імпліцитно репрезентує інформацію, яка міститься у цій структурі і репрезентовано її словотвірними елементами (різні види скорочення, телескопія).

Метою нашої статті є виявити базові шляхи формування мовного конденсованого знання в результаті компресії мовних структур в царині англійського інноваційного словотвору.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній англійській мові кількість скорочень постійно зростає, вони вживаються як для позначення предметів реальної дійсності, так і відображення важливих соціальних понять, напр.: *SARS – severe acute respiratory syndrome*, *MoSoSo – Mobile social software*. (Тут і далі використані приклади із [2; 9]– Б.В.).

Голістичний підхід до вивчення мовних явищ дає змогу розробити загальну класифікацію аббревіатур, яка виникає як результат аналізу "слідів" скорочуваних одиниць, що збереглися в структурі аббревіатури, співвіднесення аббревіатури з джерелом мотивації та врахування цілого ряду структурних характеристик як вихідної, так і отриманої в процесі аббревіації одиниці. До них відносяться такі параметри:

1) тип вихідної одиниці (слово, словосполучення, набір слів); кількість елементів у вихідному найменуванні; порядок їх слідування та відповідність синтаксичним нормам;

2) тип результативного аббревіатурного знака (лінійна протяжність "слідів", ініціал, склад, слово; кількість збережених у складі скорочення компонентів та їх відповідність числу повнозначних слів вихідного словосполучення);

3) позиція, яка зайнята компонентами аббревіатур у вихідних для них словах – початкова, кінцева, серединна, початкова і кінцева;

4) фонетичні та графічні особливості оформлення аббревіатур;

5) наявність у її складі елементів, які були відсутні в структурі вихідного слова чи словосполучення (наприклад, афікса);

6) спосіб зрощення фрагментів слів у складних аббревіатурах – примикання, накладання, введення частин слів [3, с. 43; 11].

Названі параметри стали основою такої структурної класифікації скорочень, у якій виділяються три основні структурні типи: складові скорочення, куди входить частина або частини тільки одного слова, не менші двофонемного складу (*narb – narrative + bit; MoSoSo – Mobile social software*);

1) складноскладові скорочення, куди входить не тільки частина слів, за лінійною протяжністю не менші за двофонемний склад, але поряд з ними й повні слова (*Obamacon – Obamaconservative, surgicalist – surgical hospitalist*);

2) ініціальні скорочення, до складу яких обов'язково входять початкові букви/звуки (ініціали) слова чи слів скороченого словосполучення (*TINO – Tea in Name Only; SARS – Severe acute respiratory syndrome; BRICs – Brazil, Russia, India, and China; DWTer – a person who is driving while texting*).

Скорочення, до яких традиційно відносять ініціальні скорочення і акронімію, є двома різновидами "наймолодшого" в діахронічному аспекті способу словотворення, що полягає у поєднанні початкових букв декількох слів, що виступають засобом номінації одного об'єкта [3, с. 132]. Серед безлічі класифікацій скорочень привертає увагу класифікація, запропонована Г. Фельбером, котрий, розглядаючи види скорочень, перш за все розподіляє скорочені слова за принципом лексикалізованості на графічні та лексичні [10, с. 54]. Далі дослідник розподіляє всі лексичні скорочення на аббревіатури та акроніми, або складноскорочені слова, інші, в свою чергу, розподіляються на усікання і зрощення [10, с. 73].

Вітчизняні вчені Д. І. Квеселевич і В. П. Сасина виокремлюють два способи скорочень, а саме: усічення та абрєвіацію, де усічення, традиційно, поділяється на: афєрезис : *esquire – squire; example – sample; defence – fence; complot – plot, because – cause*; синкопу: *market – mart; even – e'en; ever – e'er; never – ne'er*; апокопу: *editor – ed; veteran – vet; vampire – vamp; prefabricated – prefab; permanent – perm; promenade – prom*.

Можливе також поєднання двох типів: афєрезису та синкопи, синкопи та апокопи: *influenza – flu; avantgarde – van; refrigerator – fridge; perambulator – pram* [4, с. 128].

У сучасній англійській мові, як свідчить дослідження, найбільше поширення набув абрєвіаційний тип складноскорочених слів, тобто скорочення, складені з початкових букв.

За орфоепічною ознакою їх можна поділити на три великі групи:

1) скорочення, які можуть вимовлятися як поєднання алфавітних назв вхідних букв. Наприклад *B2B2C – Business-to-business-to-consumer; DWT – driving while texting, AOS – all options stink, FOMO – the fear of missing out*. Ініціальні скорочення нерідко бувають багатозначними. Багато значень має, наприклад, скорочення *SPIN*. Найбільш поширені два значення: *Speech Interface* та *Small Plot Intensive*.

2) друга група абрєвіатур вимовляється так, ніби це були б звичайні слова, написані такими ж буквами, тобто акронімами. Наприклад: *Obamacon [o'bamakon] Obama conservative – Обама консерватор. Par-Don [pa: den] A person who splits his or her time between Paris and London – людина, котра живе у Парижі та Лондоні одночасно*.

3) до третьої групи відносять складні абрєвіації, які утворені з двох ЛК, перший з яких є повне слово, а другий – літера (літери): *surgicalist – surgical hospitalist*; або навпаки: *Tkday – A person's 10,000th day since birth*.

Графічні скорочення можуть бути не тільки абрєвіатурами. Нерідко зберігається тільки декілька приголосних, наприклад: *assn – association* або *fnn – formation*.

Відповідно до наших досліджень, абрєвіатури першої групи становлять 24% всіх скорочень, другої групи – 69%, а третьої – 7%.

Різні лексичні скорочення володіють майже необмеженою продуктивністю і надзвичайно поширені в сучасній мові взагалі і в термінології окремих наук зокрема. Як справедливо зауважує В. П. Даниленко, цьому сприяють загальні тенденції розвитку термінологічного словотворення: "з одного боку, це створення надзвичайно довгих за складом найменувань, а з іншого – створення гранично-коротких, структурно економічних найменувань термінів-абрєвіатур" [1]. Щодо англійської мови, то тут, на думку О. Д. Мєшкова, широке розповсюдження абрєвіатур зумовлене самою природою мови, – її прагненням до моносилабізму [5, с. 155; 6].

Вагому частину складноскорочених слів сучасної англійської мови складають так звані телескопізми – лексичні одиниці, створені шляхом "зрощення уламків" двох або декількох лексичних одиниць або ж "злиття" редукованої частини одного з повною формою другого слова [7, с. 66-71]. Редуковані "фрагменти" лексем, що використовуються для створення телескопізмів, як правило, "абсорбують" семантику своїх прототипів. Семантика телескопізму формується шляхом "накладання значень" його компонентів" [8, с. 44-49] і може дорівнювати сумі значень компонентів (наприклад, *camcord < camera + record 'знімати за допомогою портативної відеокамери'*), або ж крім "сумарного значення" може містити додаткову інформацію про предмет чи явище (наприклад, *deskfast < desk + breakfast 'сніданок за робочим столом в офісі'*).

Чимало новотворів створено за патерном **ab + cd** → **abd**, тобто шляхом "зрощення" повної форми першого слова з афєрезою другого, наприклад: *aquaerobics < aqua + aerobics, civilogue < civil + dialogue, cowpooling < cow + carpooling, kidult < kid + adult, Marchuary < March + February, mancation < man + vacation, mockney < mock + cockney, haycation < hay + vacation, homedulgence < home + indulgence, seacopter < sea + helicopte, vacationary < vacation + missionary*. Серед нових телескопізмів, зафіксованих словниками, є створені шляхом поєднання апокопи першого слова із повною формою другої лексеми за патерном **ab + cd** → **acd**: *Amerasian < American + Asian*,

Amerindian < *American* + *Indian*, *Afrocaribbean* < *African* + *Caribbean*, *celeblog* < *celebrity* + *blog*, *robotlawyer* < *robot* + *lawyer*; *emoticon* < *emotion* + *icon*, *intellidating* < *intelligent* + *dating*, *jeggings* < *jeans* + *leggings*, *passstought* < *password* + *thought*.

Значна кількість лексичних одиниць утворені шляхом "зрощення" апокопи першого слова з афезою другого, за таким патерном **ab + cd** → **ad**: *advertorial* < *advertisement* + *editorial*, *agflation* < *agriculture* + *inflation*, *Bluejacking* < *Bluetooth* + *hijacking*, *blizzaster* < *blizzard* + *disaster*; *brogrammer* < *brother* + *programmer*, *briet* < *bridal* + *diet*, *burqini* < *burqa* + *bikini*, *framily* < *friends* + *family*, *inloviduals* < *in-lover* + *inviduals*. Іноді у словниках неологізмів зустрічаються лексичні неоквантори, які утворюються за патерном **ab + cd = ac**, тобто до апокопи першого слова додається апокопа другого, наприклад: *hydrail* < *hydrogen* + *railway*.

Словниками неологізмів зафіксовано кілька лексичних інновацій, створених шляхом поєднання афези двох слів за патерном **ab + cd** → **bd**, який вважався в попередні роки непродуктивним: *netiquette* < *Internet* + *etiquette*, *netizen* < *Internet* + *citizen*, *netpreneur* < *Internet* + *entrepreneur*.

Телескопія, на наш погляд, – автономний спосіб словотвору, оскільки вона є своєрідним "гібридом" словотвору та формотвору. У процесі формування телескопізмів беруть участь як механізми стягнення основ (які є провідними у словоскладанні), так і механізми скорочення, фрагментації слів (що є типовим для формотворення). Механізми утворення телескопізмів мають багато спільного зі словоскладанням через те, що в основі утворення як телескопізмів, так і складних слів лежать вільні лексичні одиниці; у семантичному плані обидва способи словотвору являють собою універбацію, тобто конденсацію семантики словосполучення в межах однієї лексичної одиниці; основу зв'язку між компонентами як композитів, так і телескопізмів складає співвідношення основ. Головною відмінністю телескопії від словоскладання є те, що вона ґрунтується на стягненні основ, які частково або повністю втратили свою цілісність.

Розглядаючи телескопію, не можна не відзначити її ролі у формуванні нових словотворчих елементів інновацій. Деякі елементи, що входять до архітекτονіки телескопійних утворень, можуть у разі високої частотності їх використання у складі структурно однотипних лексем розпочати функціонування як словотворчі форманти. Словотворчі кванти інформації, джерелом утворення яких були телескопізми, на наш погляд, мають великий вербокративний потенціал, оскільки вони не здатні через "пошкодженість" форми виконувати роль самостійної лексеми, і цей "недолік" породжує необхідність приєднання задля реалізації словотвірних потенцій до повноцінних основ або до подібних йому елементів [8, с. 66].

Так, передумови для формування словотворчого елемента *-nomics* були створені телескопією. "Параафікс" *-nomics* – 'економічна теорія або політика' розпочав своє існування після утворення телескопізму *Nixonomics* (*Nixon* + *economics*), за аналогією до якого були створені інші неологізми: *Bushonomics*, *Clintonomics*. Завдяки високій частоті використання елемента у групі структурно однотипних лексичних одиниць, у яких він мав однакове, типізоване значення, редукований елемент *-nomics* став асоціюватися із словотворчим суфіксом. Останнім часом цей "параафікс" приєднується не лише до власних імен, а й до загальних іменників, про що свідчать такі ЛНК: *bimbonomics*, *cybernomics*, *mediconomics*. Ще одним часто вживаним "параафіксом" є *-phobia* (*Baracknophobia*, *globophobia*, *cosmophobia*, *Iraqnophobia*, *trypphobia*)

На наш погляд, умови для формування словотворчого кванта *docu-* були також створені телескопією. Цей елемент уперше з'явився у складі телескопізму *docudrama* (*documentary* + *drama*) 'телевізійний фільм або вистава, створена на документальній основі'. Саме це слово було взято за зразок для утворення цілого ряду інших лексичних одиниць з елементом *docu-*: *docuhistory*, *documusical*, *docuopera*, *docurecreation*, *docu-soup opera*. Використання елемента *docu-* для створення серії однотипних лексичних одиниць сприяло формуванню у нього узагальненого, типізованого значення 'заснований на документальних фактах'.

Участь редукованого елемента у створенні цілої низки слів, у яких він виступає в типізованому значенні, сприяє закріпленню у свідомості носіїв мови його афіксального статусу. Телескопійні

одиниці можуть розглядатися як "штучний товар", утворення ж цілої низки структурно однотипних лексичних одиниць за участю константного елемента є прерогативою афіксального словотвору. У разі створення за аналогією до телескопізму нових лексем із незмінним компонентом, останній може перетворитися на словотворчий формант. Такі одиниці доцільно називати "параафіксами" – словотворчими елементами перехідного характеру, оскільки вони лише проходять процедуру "афіксалізації" – фактично вони виконують функції суфіксів або префіксів, але у них досі зберігається семантична кореляція з їх вільними прототипами. Багато в чому вони подібні до так званих комбінувальних форм, коли одним із елементів ЛК чи ЛНК виступає морфологічний формант латино-грецького походження (напр. *macrospace*, *telemarathonetc.*)

Шляхом "афіксалізації" компонентів телескопізмів було створено багато словотворчих елементів перехідного характеру. Найбільш продуктивними серед них є "парапрефікси": *agri-* (*agribusiness*, *agricrime*, *agripower*); *cyber-* (*cyberclinic*, *cyberdemocracy*, *cybermedia*, *cyberpolitics*); *e-* (*e-business*, *e-cash*, *e-government*, *e-thrombosis*); *Euro-* (*Eurodeposit*, *Euroland*, *Euromarket*, *Euroseptic*) та "напачуфіксу": *-(a)holic* (*phonaholic*, *politicoholic*, *walkoholic*, *workaholic*, *chocoholic*); *-(a)thon* (*bikeathon*, *danceathon*, *sellathon*, *slideathon*); *-erati* (*culturati*, *digerati*, *glamorati*, *jazzerati*, *technorati*); *-gate* (*debategate*, *filegate*, *Irangate*, *oilgate*).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як показують наші дослідження, механізми скорочення слова відіграють провідну роль у процесах формотворення та словотворення, адже саме вони складають 27,6 % досліджуваних інновацій. У першому випадку скорочення слова є головним і єдиним механізмом вербокреації, а в другому випадку він діє у комплексі із механізмами основоскладання і репрезентує мовне конденсоване знання, яке міститься в лексичній одиниці. Заміна лексичної одиниці "більш економним кодом" сприяє не лише раціоналізації мовленнєвої діяльності носіїв мови, але й оптимізації словотворчих процесів. Редукований мовний знак може використовуватися у мовленнєвому повідомленні як рівноцінний субститут прототипової лексеми або ж може брати участь у творенні складноскорочених слів. Участь редукованих елементів у створенні складноскорочених слів може створити умови для їх афіксалізації, що потребує додаткового аналізу у перспективі. Так, наприклад, у разі створення за аналогією до конкретного телескопізму низки нових структурно однотипних слів, до складу яких входить незмінний редукований компонент, цей компонент може з часом перетворитися на словотворчий афікс.

Література

1. Даниленко В. П. Лингвистические проблемы упорядочения научно-технической терминологии / В. П. Даниленко, Л. И. Скворцов // ВЯ. – 1981. – № 1. – С. 7–16.
2. Зацний Ю. А., Янков А. В. Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття: англо-український словник. Словник. / Ю. А. Зацний, А. В. Янков. – Вінниця : Нова Книга, 2008. – 360 с.
3. Карашук П. М. Словообразование английского языка / П. М. Карашук. – М. : Высш. школа, 1977. – 303 с.
4. Квеселевич Д. І. Практикум з лексикології сучасної англійської мови : [навч. посібник] / Д. І. Квеселевич, В. П. Сасина. – Вінниця : Нова Книга, 2003. – 267 с.
5. Мешков О. Д. Семантические аспекты словосложения английского языка / О. Д. Мешков. – М. : Наука, 1986. – 208 с. – С. 112–115.
6. Мешков О. Д. Словосложение в современном английском языке : [учеб. пособие для институтов и факультетов ин. языков] / О. Д. Мешков. – М. : Высш. школа, 1985. – 187 с.
7. Омельченко Л. Ф. Лексична семантика і структура англійських складних і складнопохідних лексем із суфіксом *-er* / Л. Ф. Омельченко // Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. Івана Франка. – Житомир, 2006. – № 27. – С. 44–49.
8. Омельченко Л. Ф. Телескопия – один из малоизученных способов глаголообразования современного английского языка / Л. Ф. Омельченко // Филологические науки. – 1980. – № 5. – С. 66–71.
9. E-library Questia [Electronic resource] / Access mode: <http://www.questia.com>
10. Felber H. Terminology Manual / Helmut Felber. – Paris : UNESCO ; Infoerterm, 1984. – Vol. XXI. – 426 p.
11. Metcalf A. Predicting New Words. The Secrets of Their Success / A. Metcalf. – Boston, New York : Houghton Mifflin Company, 2002. – 206 p.